

Mariánský sloup a jeho náměstí (poznámky o smyslu a místě)

Vít VLNAS

ANOTACE: Článek se věnuje historii vzniku a zániku mariánského sloupu na Staroměstském náměstí. Nesoustředí se ale pouze na konkrétní historické události a na uměleckohistorické hodnocení zničené památky – pozornost věnuje především interpretacím, diskusím a sporům, které provázely dvě a půl století její existence.

„V samém středu křesťanstva, to jest na pražském náměstí,¹ jak se praví v textu univerzitní teze Jana Bedřicha z Valdštejna z roku 1661, byl v roce 1650 vztyčen první mariánský sloup v zemích Koruny české, umělecky jeden z nejhodnotnějších – a bezesporu také nejkontroverznější. Politická intence stála u jeho zrodu od počátku ruku v ruce s náboženskou vírou – a politická intence jej po staletích také zničila.

Forum Marianum

Čtvrtý mariánský sloup Evropy (předcházely mu jen statue v Římě z roku 1614, v Mnichově z roku 1638 a ve Vídni z roku 1647) fundoval staroměstský magistrát z podnětu císaře a krále Ferdinanda III. jako výraz vděčnosti nad ubráněním pravobřežních pražských měst proti švédskému útoku v posledních měsících třicetileté války. Pomoc Panny Marie obráncům dosvědčují dobové relace² a připomínají ji i ikonografické zdroje.³ Někdejší člen akademické legie Jan Norbert Zatočil z Levenburku (1625–1691), autor známého spisu o obraně Prahy, vyjádřil všeobecné přesvědčení katolických Pražanů, když spojil vztyčení sloupu s vírou, že „jest Nejsvětější Trojice svatá na přímluvy a orodování přeblahoslavené Rodičky boží Panny Marie města tato pražská od toho těžkého a nebezpečného obležení švédského milostivě vysvoboditi ráčila“.⁴ Funkci mariánského sloupu v rámci reprezentační strategie nositelů rekatolizace lze pochopit pouze na pozadí událostí, jejichž dějištěm se stalo Staroměstské náměstí během první poloviny 17. století.

V průběhu třicetileté války zažilo několik veřejných poprav. Nešlo jen o známou exekuci vůdců stavovského povstání v roce 1621, ale třeba i o vykonání hrdelních rozsudků nad Valdštejnovými vojáky – dezertéry z bitvy u Lützeny (1633), případně nad katolickým farářem Vavřincem Nižburským, který prodával evangelíkům zpovědní lístky (1631).⁵ Staroměstské náměstí se jakožto nejdůležitější veřejný prostor Prahy stalo místem, na němž státní moc okázale manifestovala svou autoritu. Pžitom dlouho zůstávalo historicky spojeno s českou reformací: Staroměstská radnice ztělesňovala v pohusit-

1

■ Poznámky

1 K rytině Melchiora Küselu podle Karla Škréty na univerzitní tezi Jana Bedřicha z Valdštejna srov. P. Z. [ZELENKOVÁ, Petra]. Heslo. In VLNAS, Vít (ed.). *Sláva barokní Čechie. Umění, kultura a společnost 17. a 18. století*. Praha / Lito-myšl : Paseka, 2001, s. 257, č. k. I/7.5. ISBN 80-7035-263-9. (Zde starší bibliografie).

2 Srov. zejm. ZATOČIL Z LEVENBURKU, Jan Norbert. *Leto a Denopis celého královského Starého i Nového měst Pražských léta Páně 1648 patnácte neděl, dnem i nocí trvajícího obležení Švédského*, Praha 1685, přetisk Praha : Emil Šolc, 1914 (=Knihovna kuriosit, sv. 6). Bez ISBN. S. 77: „Po kterémžto hlavním a nebezpečném šturmu [...] také zajatí toho večera zprávu dávali, že jsou toho dne raním jitrem osobu ženskou krásné postavy, ne oni sami i jich kamarádi viděli, která v povětří nad obleženými se vznášela a pláštěm svým je přikrývala a přiodívala.“ Obdobně kněz Florio Cremona referuje arcibiskupu Harrachovi o Švédech, kteří dosvědčovali, jak „jedna čarodějnice v modrém plášti chytala naše letící granáty do rukou a házela je zpět proti nám“ (cit. CATALANO, Alessandro. *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a proti-*

Obr. 1. Praha – Staré Město (MČ Praha 1), pohled na podnož mariánského sloupu na Staroměstském náměstí, fotografie Františka Dvořáka z roku 1902. Archiv hl. m. Prahy, sbírka fotografií, sign. II 169. (Reprofoto: Archiv hl. m. Prahy, 2015)

reformace v Čechách. Praha : NLN, 2008. ISBN 978-80-7106-942-3. S. 292).

3 Především obraz Jana Antonína Stevense ze Steinfelsu Sv. Václav jako obránce Prahy proti Švédům v roce 1648 na někdejší oltář staroměstského sladovnického cechu v Týnském chrámu, fundovaném v roce 1664. Viz ŠV [VÁCHA, Štěpán]. Heslo. In STOLÁROVÁ, Lenka; VLNAS, Vít (eds.). *Karel Škréta 1610–1674. Doba a dílo*. Praha : Národní galerie v Praze, 2010, s. 472–473, č. k. XI.8. ISBN 978-80-7035-458-2.

4 ZATOČIL Z LEVENBURKU, J. N., cit. v pozn. 2. S. 95.

5 Srov. KOMENSKÝ, Jan Amos. *Historie o těžkých protivstevstvích církve české* (ed. František Michálek Bartoš). Praha : Spolek Komenského, 1922. S. 141. Bez ISBN.

2

Obr. 2. Praha – Staré Město (MČ Praha 1), Jihovýchodní strana Staroměstského náměstí s mariánským sloupem, fotografie Františka Dvořáka. Archiv hl. m. Prahy, sbírka fotografií, sign. V 54/2a. (Reprofoto: Archiv hl. m. Prahy, 2015)

ském období politické postavení královských měst a Týnský chrám byl nejdůležitější utrakvistickou svatyní země. Ruku v ruce se sérií krvavých divadel proto probíhal proces symbolické „rekatolizace“ tohoto klíčového prostoru, a to především cestou uplatňování mariánské symboliky. V roce 1623 musely ze západního průčelí Týnského chrámu zmizet náboženské (a současně politické) atributy utrakvistů, namísto nichž se o tři roky později objevila ve vrcholu kostelního štítu Panna Maria.⁶ Během saské okupace Prahy v roce 1632 se velící plukovník Vavřinec z Hoffkirchu pro změnu zmocnil kultovního reliéfu Panny Marie staroboleslavské, jež nechal potupně vystavit na náměstí v blízkosti šibenice.

Symbolické konotace místa si dobře uvědomovali i evangelíci, kteří se dočasně vrátili do vlasti spolu se saskou armádou. Již 30. listopadu 1631, brzy po pietním pohřbení hlav vůdců stavovského odboje v Týnském chrámu, dali ze Staroměstského náměstí okázale odstranit starší šibenici, na níž byla zvěčněna jména těchto provinilců. Spektakulární potupení katolíky uctívané ikony tak zapadalo do řady aktů, které vyznačovaly nastolení staronového řádu a zúčtování s katolicismem.⁷ Po brzkém obnovení habsburské vlády nad Čechami a po konečném návratu Madony staroboleslavské dokázal katolický barokní patriotismus těžit i z této nedůstojné epizody. Nedobrovolné pražské „zastavení“ palladia země české se stalo předmětem hrdosti pro členy patricijské rodiny Binagů, v jejichž domě na Staroměstském ná-

městí plukovník Hoffkirch se svou boleslavskou kořistí přechodně sídlil. Antonín Binago učinil z místnosti, v níž bylo palladium „uvězněno“, soukromou kapli, jeho syn Antonín Augustin dal v roce 1671 namalovat na štít domu staroboleslavskou Madonu za mřížemi a jeho vnuk Jan Antonín událost alegoricky zvěčnil na své magisterské tezi rytinou podle předlohy Karla Škréty (1670).⁸ Příběh připomněl rovněž Bohuslav Balbín v Epitome (IV.14). Balbín spolu s dalšími katolickými autory spojil do příčinné souvislosti potupení reliéfu s popravou Hoffkirchova bratra Albrechta, jednoho ze zběhů od Lützenu, k níž mělo dojít přesně o rok později na tomtéž místě.⁹ Do kontextu postupné symbolické „kultivace“ protestantského veřejného prostoru prostřednictvím mariánských vyobrazení samozřejmě náleželo také zřízení nového hlavního oltáře v Týně se Škrétovou monumentální malbou Nanebevzetí Panny Marie. Přestože mu byl v souvislosti s obranou proti Švédům dodatečně propůjčen „memoriálně triumfální“ význam, staroměstská obec započala s jeho budováním již před polovinou 40. let 17. století a definitivně byl dokončen až o dobrých deset let později.¹⁰

Vztyčení mariánského sloupu tak zapadá do sledu událostí, během nichž se na ploše centrálního veřejného prostoru Starého Města postupně rozhrávaly různé symbolické významy: atributy evangelíků a katolíků tu byly jak adorovány, tak i zesměšňovány, a popravy skutečné se zde střídaly s popravami in effigie. Barokní katolická historiografie chápala tyto proměny funkcí jako předem předurčený proces, jehož logickým vyzněním byl triumf Neposkvrněné Panny Marie nejen nad nepřáteli pravé víry, ale v symbolickém smyslu i nad celým světem.¹¹ Teze Jana Bedřicha z Valdštejna, v níž se o Staroměstském náměstí hovoří jako o samém

středu křesťanstva, vyjádřila představu, již později poněkud paradoxně převzali i ti, kdo katolické vidění světa nejen nesdíleli, ale naopak se s ním konfrontovali.

V této souvislosti je zajímavé, že budovatelé sloupu původně neměli zcela jasno, kde má vlastně stát. Svědčí o tom dochovaný seznam argumentů pro vztyčení Immaculaty před hlavním průčelím jezuitského kostela sv. Salvátora na Křižovnickém náměstí.¹² Nakonec však převážily důvody pro umístění statue na Staroměstském rynku, kde zaujala zhruba místo spojované s potupením palladia, tj. v sousedství obecní šibenice, odstraněné odtud až 17. prosince 1650 na příkaz Ferdinanda III. Bezprostřední důvodem ke zrušení popraviště se zřejmě stalo přenesení milostného obrazu Panny Marie Rynecké, uctívaného Pražany během švédského obléhání, do kapličky v podnoží sloupu. K vysvěcení monumentu, jenž se tak stal současně i oratoří, došlo teprve 13. července 1652 za přítomnosti Ferdinanda III. a jeho stejnojmenného syna a předurčeného nástupce. Místo pro sloup vybrala komise vedená řezáčem kamenů Dionysiem Miseronim geniálně v samotném pohledovém a ideovém (nikoliv geometrickém!) středu nepravidelné plochy středověkého rynku. Staroměstský mariánský sloup byl současně gnómónem: jeho stín se vždy v pravé poledne kryl s „polední čarou“, vyznačující dnes znovu v dlažbě náměstí průběh tzv. pražského poledníku (14°25'17").¹³

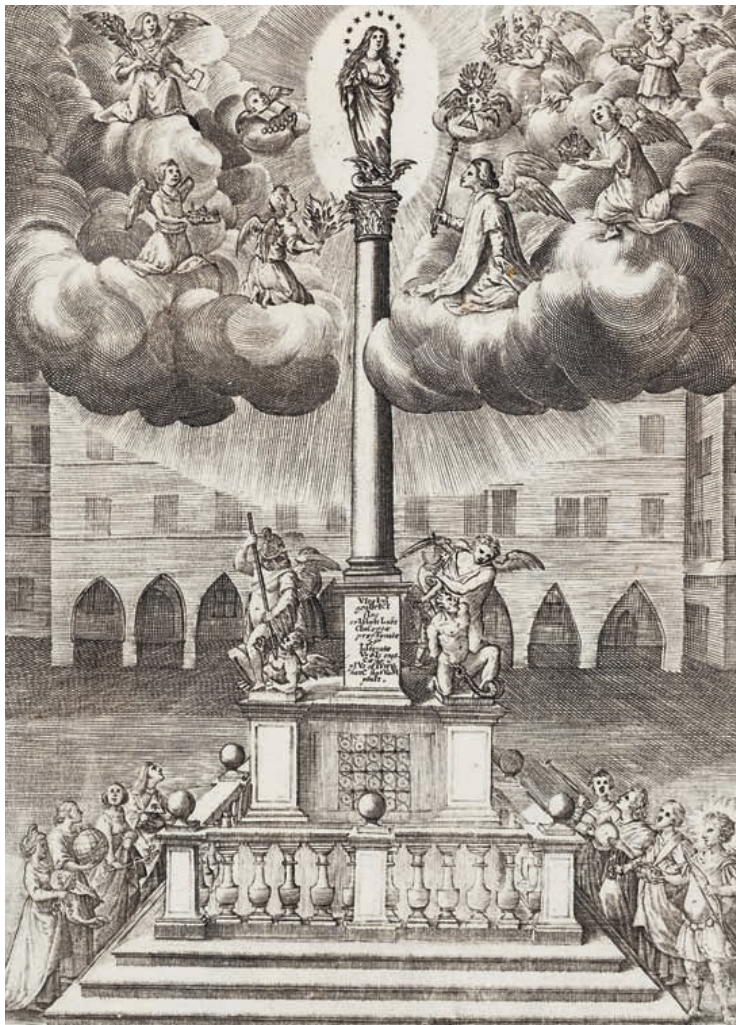
■ Poznámky

- 6** Např. EKERT František. *Posvátná místa král. hl. města Prahy I.* Praha : Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1883. Bez ISBN. S. 303; nově též VLČEK, Pavel (red.). *Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov.* Praha : Academia, 1996. ISBN 80-200-0563-3. S. 103 (s mylnou datací).
- 7** RYNEŠ, Václav. *Palladium země české. Kapitola z českých dějin náboženských.* Praha : Univerzum, 1948. Bez ISBN. S. 102–104.
- 8** P. Z. [ZELENKOVÁ, Petra]. Heslo. In STOLÁROVÁ, L.; VLNAS, V. cit. v pozn. 3, s. 396–397, č. k. IX.16. (Zde starší bibliografie).
- 9** RYNEŠ, V., cit. v pozn. 7. S. 172–173.
- 10** ŠV [VÁCHA, Štěpán]. Heslo. In STOLÁROVÁ, L.; VLNAS, V. cit. v pozn. 3, s. 226–229, č. k. V.13, V.14. .
- 11** Hezky to ukazuje zejm. HAMMERSCHMID, Jan Florián. *Prodromus glorie Pragenae.* Praha : Wolfgang Wickhart, 1723. Bez ISBN. S. 569–570.
- 12** ROYT, Jan. Mariánský sloup na Staroměstském náměstí. *Dějiny a současnost.* 1994, roč. 16, č. 5, s. 25–28. ISSN 0418-5129. S. 26.
- 13** ŠORM, Antonín. Z dějin Mariánského sloupu. In ŠORM, Antonín; KRAJČA, Antonín (eds.). *Mariánské sloupy v Čechách a na Moravě. Příspěvky k studiu barokní kultury.* Praha : Antonín Daněk péčí Mariánských družin pražských, 1939. Bez ISBN. S. 23.

Immaculata, drak a andělé bojující

O umělecké kvalitě bývalého staroměstského mariánského sloupu nemůže být pochybností. Této nejprestižnější sochařské zakázky raně barokní Prahy se ujal zkušený Jan Jiří Bendl (kolem 1620–1680) společně s pomocníky, z nichž se jménem uvádějí Arnošt Heidelberger, Stanislav Goldschneck a Abraham Melber. Zralé a invenční výtvarné řešení figur je bezesporu dílem samotného Bendla. Zatímco hlava Immaculaty navazuje na antické vzory, skupiny andělů bojujících s démony či ďábly vynikaly dramatickým pohybem a věrohodným skloubením robustních těl, což dodnes dosvědčuje zejména torzálně dochovaná levá přední dvojice figur.¹⁴ Podle císařovy představy měl být v Praze údajně napodoben mariánský sloup vídeňský. Bendl se však zřejmě více inspiroval památkou v Mnichově, který dal vztýčit bavorský kurfiřt Maxmilián I. z vděčnosti za uchránění Mnichova a Landshutu před Švédy. Zdejší bronzové sochy andělů zápasících s draky se nově připisují sochaři Ferdinandu Murmannovi, žákovi Georga Petela.¹⁵

Ať už byly a jsou ikonografii staroměstského mariánského sloupu druhotně podsouvány jakékoliv konotace, nemůže být pochyb o tom, že obsahově vycházelo toto dílo z tematického repertoáru potridentského katolicismu. Stěžejní motiv Immaculaty (Neposkvrněného početí Panny Marie) čerpal z církevní tradice, k jejímuž zakotvení ve výtvarném umění raného novověku přispěl zejména dekret tridentského koncilu o prvotním hříchu ze 17. června 1546.¹⁶ Satan v podobě draka u nohou Panny Marie upomínal na apokalyptické podobenství o těhotné ženě ohrožované drakem (Zj. 12.1–6). Charakteristické je, že Bendl personifikoval pekelnou sílu do podoby draka, nikoliv v dané souvislosti obvyklejšího hada, jehož hlavu Neposkvrněná drtí svou nohou ve smyslu mariologicky interpretovaného verše z Genese.¹⁷ Právě tato pasáž dala vzniknout vlastnímu ikonografickému typu Immaculaty (Immaculata Conceptio), jenž se v „protireformačním“ umění sklonku 16. století prolínal s motivem Apokalyptické ženy.¹⁸ Tato potridentská syntéza, která ztotožnila drakem pronásledovanou rodičku přímo s katolickou Ecclesia triumphans, reagovala na protestantské výklady Zjevení sv. Jana, jež spatřovaly v sedmihlavé obludě papežskou idolatrii pokoušející se zahubit pravou, apoštolickou církev.¹⁹ Římskokatolickou interpretaci příběhu skvěle zobrazil a současně aktualizoval Peter Paul Rubens v obraze pro hlavní oltář dómu ve Freisingu (1623–1625, dnes v Alte Pinakothek v Mnichově). Apokalyptická žena, jež spolu se sv. Michaelem a Bohem Otcem triumfuje nad sedmihlavým drakem, hadem z ráje a dalšími mocnostmi temnot, pekel a hereze, zde současně figuruje jako Immacu-

3

lata i jako Panna Maria Vítězná (Maria de Victoria).²⁰ V této poslední ze svých funkcí poukazuje žena z Rubensova obrazu prostřednictvím pozoruhodné astronomické narážky i na vítězství Katolické ligy nad odbojnými českými stavy v bitvě na Bílé hoře.²¹ Využitím motivu přemoženého draka namísto obvyklejšího hada nicméně následovala Bendlova pražská Immaculata vzor Vídně, nikoliv Mnichova.

V sochařských skupinách andělů, přemáhajících meči a kříži lité ďábly, šel pražský sochař vlastní cestou, jen málo závislou na obou starších střeoevropských předobrazech. Na podnožích sloupů v Mnichově a ve Vídni si na boj s pekelnými obludami roztomile hrají dětské postavičky v antikizující zbroji, přiléhavě označované jako Heldenputten. V Praze se naopak s démony v lidské podobě pustili do nepřed-

■ Poznámky

14 Naposledy HLADÍK, Tomáš. Sochařství doby Karla Škréty. In STOLÁROVÁ, Lenka; VLNAS, Vít (eds.). *Karel Škréta 1610–1674. Studie a dokumenty*. Praha 2011 : Národní galerie v Praze, s. 207–222. ISBN 978-80-7035-469-8. S. 217–218 (zde starší bibliografie).

15 Tamtéž. S. 218, pozn. 54.

Obr. 3. Anonym, *Mariánský sloup na Staroměstském náměstí*, (2. polovina 17. století), mědiryt, Národní galerie v Praze, inv. č. R 113168. (Reprafoto: Národní galerie v Praze, 2015)

16 Srov. *Canones et decreta sacrosancti oecumenici et generalis Concilii Tridentini sub Paulo III., Julio III. Pio IV. pontificibus maximis, cum patrum subscriptionibus*. Vienne : vedna Antonii Strauss, 1839. Bez ISBN. S. 21–24.

17 „Mezi tebe a ženu položím nepřátelství, i mezi símě tvé a símě její. Ono ti rozdrtí hlavu a ty jemu rozdrtíš patu“ (Gn. 3.15).

18 FOURNÉE, Jean. Heslo Immaculata Conceptio. In *Lexikon der christlichen Ikonographie* 2. Rom – Freiburg – Basel – Wien 1970, reprint 1994 : Taschenbuch, sl. 338–344. ISBN 978-3451225680.

19 PRIGENT, Pierre. *Apocalypse 12. Histoire de l'exégèse*. Tübingen : J. C. B. Mohr, 1959. Bez ISBN. S. 55–68.

20 RENGGER, Konrad. *Peter Paul Rubens, Altäre für Bayern*. München : Die Staatsgemäldesammlungen, 1990. Bez ISBN. S. 68–79, 85–86 (zde starší bibliografie).

21 KONEČNÝ, Lubomír. Petr Pavel Rubens, Galileo Galilei a bitva na Bílé hoře. In VLNAS, Vít; SEKYRKA, Tomáš (eds.) *Ars baculum vitae, sborník studií z dějin umění a kultury k 70. narozeninám prof. PhDr. Pavla Preisse, DrSc.* Praha : Národní galerie v Praze, 1996, s. 139–142. ISBN 80-7035-105-5.

4

Obr. 4. Praha – Staré Město (MČ Praha 1), Staroměstské náměstí v 2. polovině 19. století, autor neznámý, nedatováno. Muzeum hl. m. Prahy, inv. č. 037 946. (Reprofoto: Muzeum hl. m. Prahy)

stíraného, vražedného zápasu atletičtí andělé monumentálních rozměrů. Sugestivní naléhavost tohoto boje může při veškeré stylizovanosti evokovat fatální zápas Prahy proti švédským nájezdníkům, od něhož v době vztyčení staroměstského sloupu neuběhly ani dva roky. Ve skutečnosti se ale Bendlovy skupiny zápasníků ideově vztahují, stejně jako vrcholová skupina Immaculaty / Apokalyptické ženy, opět ke dvanácté kapitole Zjevení sv. Jana, v níž se vypráví o velikém boji, v němž andělé definitivně zachránili pronásledovanou rodičku před mocnostmi temnot: „A strhla se bitva na nebi: Michael a jeho andělé se utkali s drakem. Drak i jeho andělé bojovali, ale nezmohli, a nebylo již pro ně místa v nebi. A veliký drak, ten dávný had, zvaný ďábel a satan, který sváděl celý svět, byl svržen na zem a s ním i jeho andělé“ (Zj. 12, 7–9).

Také o tuto pasáž Zjevení sváděli v raném novověku tuhé interpretační boj protestantští a katoličtí vykladači. Matthias Flacius Illyricus (1520–1575) vyvrátil spolu se svými spolupracovníky pochybnosti, s kterými svého času přistupoval k jediné prorocké knize Nového zákona Martin Luther, a naopak zapojili Apokalypsu do aktuální protikatolické argumentace.²² Neuchýlila se snad žena sluncem oděná před drakem na poušť (=do pustiny), tedy do severních zemí vzdálených od papežského Říma? Michaelův grandiózní boj se satanem chápali protestantští teologové jako výraz naděje pro všechny přívržence pravé víry, jakkoliv byl ďábel svržen z nebe na zem, kde jeho vláda dosud zcela neskončila. Potridentský katolicismus reagoval historickoteologickými argumenty, z nichž nejvýznamnější a pro budoucnost nejinspirativnější shromáždil ve svém životním díle *Annales Ecclesiastici* (1588–1607) ora-

torián a pozdější kardinál Caesar Baronius (1538–1607). Evangelíci se podle něj pokusili vystavět novou babylonskou věž zmatků a dezinterpretací, která měla sahat do nebe, aby odtud mohli ve své zaslepenosti bojovat proti Bohu a jeho svatým. Snažili a snaží se znečistit zřídla pravdy, když učinili ze Synagogy (= starozákonní církve) satana, z Jeruzaléma Babylon a z Krista Antikrista. Baronius vede přímou spojnici mezi příběhem babylonské věže a apokalyptickou bitvou andělů s ďáblů, již vykládá jako předzvěst konečného triumfu římského katolicismu.²³ Této interpretace se rychle chopila dobová katolická publicistika a rovněž jezuitské drama. Téma zápasu sv. Michaela se satanem bylo vděčně reflektováno zejména v bavorském prostředí, neboť vítězný archanděl byl patronem jak země, tak i mnichovského jezuitského chrámu, vysvěceného v roce 1597 a okamžitě povýšeného prostřednictvím spisu *Trophaea Bavarica* na symbolickou baštu odporu proti protestantům a současně na triumfální památník římskokatolické církve.²⁴

Tento exkurs snad dostatečně vysvětluje, proč se z archanděla Michaela a jeho andělské legie jakožto apokalyptických bojovníků s ďáblem stali v potridentském diskursu především přemožitelé hereze, vyznačující se úzkou a mnohovrstevnatou vazbou na Pannu Marii. Postava vítězného anděla proto vévodí obřím raně barokním hlavním oltářům pražských mariánských kostelů před Týnem a u Panny Marie Sněžné. Plastická skupina sv. Michaela přemáhajícího satana představuje příznačně také jedno z mála reprezentativních sochařských děl, která se dochovala z mobiliáře pražské katedrály, pořízeného na přání Ferdinanda II. po kalvinistické „očistě“ chrámu během stavovského povstání.²⁵ Bendlovy působivé skupiny z podnože staroměstského mariánského sloupu nemůžeme vnímat bez vztahu k ústřední mariánské soše. Úzká vazba pražského památníku na předobrazy mnichovský a vídeňský pochopitelně klade otázku, do jaké míry se zde promítl „bavorský“ akcent na sv. Michae-

la, a tedy i připomínka vítězství Katolické ligy na Bílé hoře. Protireformační charakter monumetu je v každém případě zjevný. Primárně apokalyptické téma se na mariánském sloupu prolínalo s aktuálními potridentskými mariologickými interpretacemi, ztotožňujícími rodičku ze Zjevení Janova s Immaculatou či s Církví vítěznou a boj andělů pod vedením sv. Michaela proti ďáblům s bojem mezi římskou církví a protestantismem. O skutečnosti, že tento boj neustal s koncem třicetileté války, byly přesvědčeny obě strany konfliktu.

„Na nejreprezentativnějším místě Čech“

Vztyčení mariánského sloupu na pohledově exponovaném bodě náměstí znamenalo vyvrcholení procesu „navrácení“ Staroměstského rynku pod vládu Panny Marie, a tím i vítězného katolicismu. Strukturovaná významová symbolika, umocněná navíc přenesením milostného mariánského obrazu do kapličky v podnoží sloupu, podtrhovala zdánlivou definitivnost a nadčasovost této fundace. Přesto se první pochybnosti o ideové „vhodnosti“ katolického památníku objevily již v době, kdy mariánský sloup dosud zůstával objektem živé lidové zbožnosti. Podle pozdějšího svědectví Josefa Václava Friče navrhl jeho otec, pražský radní a advokát Josef František Frič (1804–1876), již v roce 1848, aby se „pomník proti Týnu, oslavující vestfálský mír a obranu Prahy proti Švédům pod Ferdinandem III., odstranil. Na místě pak onoho aby zdvižen byl sloup anebo obelisk s jmény defensorů a direktorů, dnem

■ Poznámky

22 OLSON, Oliver K. *Matthias Flacius and the survival of Luther's reform*. Wiesbaden : Lutheran Press, 2002. Inc. ISBN 978-0984535101.

23 BARONIUS, Caesar. *Annales Ecclesiastici* I. Roma 1588, Praefatio in Annales Ecclesiasticos, ad lectorem, nestr. Bez ISBN.

24 HESS, Günter; SCHNEIDER, Sabine M.; WIENER, Claudia (eds.). *Trophaea Bavarica – Bayerische Siegeszeichen. Faksimilierter Nachdruck der Erstausgabe München 1597 mit Übersetzung und Kommentar*. Regensburg : Schnell & Steiner, 1997. ISBN 978-3-7954-1140-4. Ke konfesijním polemikám o apokalyptické téma srov. BAUER, Barbara; LEONHARDT, Jürgen (eds.). *Triumphus divi Michaelis archangeli Bavarici / Triumph des Heiligen Michael Patron Bayerns (München 1597). Einleitung – Text und Übersetzung – Kommentar*. Regensburg : Schnell & Steiner, 2000 (=Jesusitica. Quellen und Studien zu Geschichte, Kunst und Literatur der Gesellschaft Jesu im deutschsprachigen Raum 2). ISBN 3795411475. S. 66–86.

25 HLADÍK, T., cit. v pozn. 14. S. 208–211 (zde starší bibliografie). Viz též: HORNÍČKOVÁ, Kateřina; ŠRONĚK, Michal (eds.). *Umění české reformace (1380–1620)*. Praha : Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1879-3. S. 472, 474, 483–485.

21. června 1621 tam poblíže odpravených“.²⁶ Jiné soudobé návrhy počítaly s tím, že na Staroměstském náměstí, případně na Bílé hoře (!) bude vybudován pomník rakouské konstituce, odčiňující v očích současníků utrpení národa po porážce stavovského povstání. Městské zastupitelstvo Fričův návrh zprvu schválilo, avšak s nástupem politické reakce prý „původní projekt proměnil se iniciativou dr. Riegra i odporučením dr. Pinkasa v pomník, postavený na Malé Straně maršálkovi Radeckému“.²⁷ Citované tvrzení je nepřesné, protože návrh na postavení Radeckého pomníku nákladem Krasoumné jednoty pro Čechy podal malíř Christian Ruben (1805–1875), ředitel pražské Akademie, teprve po maršálově vítězství u Novary v roce 1849.²⁸

Tato epizoda z revolučního roku ukazuje, proč mariánský sloup na Staroměstském náměstí začal někomu politicky vadit vždy, když se společenské poměry uvolnily natolik, aby protest směl být vysloven veřejně. Frič senior ještě dobře věděl, že statue Panny Marie nebyla na rynku vztyčena na počest bělohorské bitvy, nýbrž k uctění vestfálského míru, jenž ale představoval v očích českých liberálů 19. století pouze potupné stvrzení národního ponížení a úpadku. Mohli bychom si položit otázku, proč zřejmě nikoho neiritovaly mariánské a trojiční sloupy na jiných pražských náměstích, případně i jinde po Čechách. Rovněž proti dalším památkám na uhájení Prahy před Švédy a na vestfálský mír neexistoval v veřejnosti odpor. Dokonce ani nejradikálnější horlivci nežádali například odstranění nápisu na Staroměstské mostecké věži, kde se hovoří na jedné straně o „vztekutě Gótů a Vandalů“ a na straně druhé o „zlatém míru“, uvedeném „ve svět německý dobrotou a spravedlností Ferdinanda Třetího“.²⁹ Důvodem, proč se bizarní a ve svém důsledku tragický zápas rozpoutal právě jen o mariánský sloup na Staroměstském náměstí, byl především prestižní charakter tohoto veřejného prostoru, doslova překypujícího historickou symbolikou. Analogické síly, které kdysi pracovaly ke vztyčení monumentu, začaly po dvou stoletích pracovat k jeho odstranění. Jen hodnotové znaménko bylo nyní opačné.

Na sympatiích u liberálů nepřidalo mariánskému sloupu jistě ani to, že v březnu 1855 se stal ústředním místem oslav dogmatu o neposkvrněném početí Panny Marie, vyhlášeného krátce předtím papežem Piem IX.³⁰ Původní mariánská pobožnost u sloupu, založená nadací Ferdinanda III. v roce 1651, byla sice roku 1872 přenesena přes odpor týnského faráře Matouše Heinricha na Hradčany, avšak procesí na Staroměstském náměstí pokračovala. Jejich novodobá tradice vyvrcholila v roce 1898, kdy byly poutě na den Nanebevzetí Panny Marie (15. srpna) oficiálně obnoveny a pokračovaly až

do roku 1914. Shromáždění organizoval předák katolických dělníků Oldřich Hornof a mariánská zbožnost se tu mísila s protesty vůči snahám vybudovat v těsném sousedství sloupu pomník Mistra Jana Husa. Tohoto církevního reformátora tehdy ještě nechápali čeští katolíci jako symbol ekumenického soužití rozličných konfesí a jako horlivého ctitele Panny Marie, nýbrž jako nebezpečného heretika a především – zcela správně – jako totemovou postavu českého antiklerikalismu.³¹ Shromáždění v době mariánských dnů v Praze v roce 1905 tak bylo možno nahlížet i jako nepřímou odpověď katolíků na okázalé oslavy položení základního kamene k Husovu pomníku o dvě léta dříve. Boj dvou politicky artikulovaných skupin o ovládnutí veřejného prostoru přímo pod okny pražské radnice definitivně nabyl vyhraněné podoby zápasu zástupných symbolů, totiž Jana Husa na jedné a Rodičky Boží na druhé straně.³²

Během posledních desetiletí své fyzické existence prošla barokní památka některými opravami. Roku 1858 nahradila volná variace na neexistující originál od Kamila Böhma (1828–1862) Bendlovo pravé přední sousoší anděla zápasícího s ďáblem, které zničilo v roce 1757 pruské ostřelování Prahy.³³ Když městská rada opětovně jednala roku 1884 o možném snesení mariánského sloupu, tentokrát z důvodu jeho zchátralosti, sešlo se prý z iniciativy vlasteneckých kněží a historiků umění Ferdinanda Josefa Lehnera a Františka Ekereta ze sbírek mezi věřícími dost prostředků na důkladnou opravu.³⁴ Avšak teprve v roce 1904 nahradil sochař František Hnátek (1873–1941) zvětralou korintskou hlavici sloupu za kopii z hoříckého pískovce.³⁵ Generální oprava měla proběhnout až roku 1919. Nedostatek původní dokumentace a nejistota ohledně autentické podoby sousoší zápasících andělů dnes prakticky znemožňují vytvořit věrnou kopii zničené památky. Také v současné debatě o možnosti „návratu“ sloupu na Staroměstské náměstí jde ale primárně o politikum, nikoliv o technické skutečnosti, které vystupují v rolích podpůrných argumentů řešení již dávno formulovaných.³⁶

Snahy o vybudování Husova pomníku, o němž dlouho nebylo jasné, kde vlastně bude v Praze stát, iniciovala proslulá řeč prince Karla IV. ze Schwarzenbergu v zemském sněmu dne 25. listopadu 1889 během debaty o osazení desky se jménem Jana Husa na novostavbu Národního muzea. Do obecného povědomí z tohoto proslovu vstoupila především princova okřídlená charakteristika českých husitů jako tlupy lupičů a žhářů.³⁷ Zprvu spontánní, později především mladočechy režírované tažení za pražský Husův pomník se v průběhu následujících desetiletí odehrávalo na dramatickém pozadí zápasu o punktace a politického úpadku staročechů, ovšem též v prostředí obrozujícího se

politického katolicismu.³⁸ Spolek pro zbudování pomníku Mistra Jana z Husi v Praze, ustanovený v roce 1890, se během prvních úvah o umístění monumentu Staroměstskému náměstí, tehdy ještě obecně nazývanému námě-

■ Poznámky

26 TRAUB, Hugo (ed.). *Paměti J. V. Friče*. Praha : Evropský literární klub, 1939. Bez ISBN. S. 166.

27 Tamtéž. S. 166.

28 HOJDA, Zdeněk; POKORNÝ, Jiří. *Pomníky a zapomínky*. Praha / Litomyšl : Paseka, 1996. Bez ISBB. S. 46.

29 Český překlad parafrázován dle: ZATOČIL Z LEVENBURKU, J., cit. v pozn. 1. S. 94–95. Viz také VLČEK, P., cit. v pozn. 6. S. 128.

30 ŠORM, A., cit. v pozn. 13. S. 27.

31 KRAJČA, Antonín. Dějiny pobožnosti u Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí. In ŠORM, Antonín; KRAJČA, Antonín (eds.). *Mariánské sloupy v Čechách a na Moravě. Příspěvky k studiu barokní kultury*. Praha : Antonín Daněk péčí Mariánských družin pražských, 1939. Bez ISBN. S. 40.

32 Tomuto aspektu se podrobněji věnuji v samostatné studii (VLNAS, Vít. Hus versus Panenka. Popis jednoho zápasu o veřejný prostor. In KUTHANOVÁ, Kateřina; SVATOŠOVÁ, Hana (eds.). *Metamorfózy politiky. Pražské pomníky 19. století*. Praha : Archiv hlavního města Prahy ve spolupráci s Noemi Arts&Media a se spolkem Scriptorium, 2013, s. 106–117. ISBN 978-80-86852-52-2), jejíž některé závěry sumarizuji v dalším textu.

33 ROYT, J., cit. v pozn. 12. S. 28.

34 ŠORM, A., cit. v pozn. 13. S. 27; HOJDA, Z.; POKORNÝ, J., cit. v pozn. 28. S. 29–30.

35 ŠORM, A., cit. v pozn. 13. S. 29–30.

36 K této otázce proběhla svého času zajímavá debata mj. na stránkách tohoto časopisu, viz zejm. SRŠEŇ, Lubomír. Je proveditelná rekonstrukce mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze? *Zprávy památkové péče*. 1999, roč. 59, č. 7, s. 233–240. ISSN 1210-5538; ŠTULC, Josef. Památková péče a tolerance: K příležitostem rekonstrukce mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze. *Zprávy památkové péče*. 2000, roč. 60, č. 1, s. 1–7. ISSN 1210-5538; SOLAŘ, Miloš. Je rekonstrukce mariánského sloupu na Staroměstském náměstí proveditelná? Ano, je. *Zprávy památkové péče*. 2000, roč. 60, č. 1, s. 11–12. ISSN 1210-5538. Srov. dále: SRŠEŇ, Lubomír. *O mariánském sloupu na Staroměstském náměstí zcela otevřeně* (2000). Dostupné z WWW: <http://www.srsen.wz.cz/nepublik.doc> [cit. 22. května 2015].

37 BOROVIČKA, Michael. Mistr Jan Hus na českém zemském sněmu v roce 1889. *Husitský Tábor: sborník Muzea husitského revolučního hnutí 9*. Tábor : Muzeum husitského revolučního hnutí, 1986–1987 [vyd. 1987], s. 249–270. Bez ISSN; GALANDAUER, Jan. 6. 7. 1915. *Pomník Mistra Jana Husa. Český symbol ze žuly a bronzu*. Praha : Havran, 2008. ISBN 978-80-86515-81-6. S. 21–27.

38 K obecnému kontextu viz URBAN, Otto. *Česká společnost 1848–1918*. Praha : Svoboda, 1982. Bez ISBN. S. 390–400. O „sociálních dějinách“ pražského Husova

tím Velkým, spíše vyhýbal. Často uváděným důvodem byl právě mariánský sloup. Například malíř Emanuel Krescenc Liška se podle zápisu ze schůze výboru Spolku dne 9. dubna 1891 vyslovil „stran Velkého náměstí, že když se jednalo o pomník Husa ze strany uměleckosti a finanční, řeklo se, že je v první řadě nejvýhodnější. Ale hned se řeklo, kdyby se počalo sahati na sloup Mariánský, že by hned v zárodku mohl být pěkný počátek zničen, jen proto Staroměstské náměstí vynecháno (...)“.³⁹ Uvažovalo se proto o náměstích Václavském, Karlově a zejména Betlémském. Dále přicházely v úvahu staroměstský „Ryneček“ (Malé náměstí), dnešní Smetanovo nábřeží, Střelecký ostrov, ba dokonce přímo Karlův most, na němž by mistr Jan z Husince představoval ideový protipól sv. Jana z Nepomuku.⁴⁰

V roce 1895 mladočeský radní a starosta Sokola Jan Podlipný (1848–1914) na půdě Spolku zřejmě poprvé naznačil možnost odstranění mariánského sloupu z náměstí. Rozhodně nešlo o výzvu k nějakému radikálnímu obrazoborectví, i když to katolické zdroje tak interpretovaly. Podlipný počítal s možným přesunem (nikoliv zničením!) sloupu nejdříve v roce 1915, tedy u příležitosti čtyřtého výročí Husova upálení. Současně konstatoval, že podle jeho osobního názoru by se pak Staroměstské náměstí hodilo spíše pro pomník Jiřího z Poděbrad, a proto se on sám přiklání k myšlence umístit Husa buď na Betlémské, nebo na Václavské náměstí. Staroměstské Malé náměstí nepřipadalo nadále v úvahu, neboť přes něj měla vést tramvajová trať.⁴¹ Valná hromada Spolku tudíž v létě roku 1895 přesvědčivou většinou rozhodla o vybudování pomníku v dolní části Václavského náměstí. Zde ovšem narazil záměr budovatelů Husova pomníku na skutečnost, že na témže náměstí měla být podle rozhodnutí z roku 1893 vztčena monumentální jezdecká socha sv. Václava. Šlo o reprezentativní zakázku Zemského výboru, podporovanou staročeskými a katolickými kruhy, tedy silami stojícími v politické opozici vůči mladočechům.⁴² Rozpoutal se další „pomníkový“ zápas o pražský veřejný prostor, ne nepodobný tomu o Staroměstské náměstí, neboť většinové veřejné mínění vnímalo zamýšlený svatováclavský monument jako vyhraněně katolický.

Tento ideový nesoulad mezi oběma pomníky si zřejmě uvědomovala i městská rada, která na dané téma vyhlásila v únoru 1896 odbornou anketu mezi vybranými sochaři, malíři a architekty. Josef Václav Myslbek jasně konstatoval, že „dvě sochy [tj. Václav a Hus], představující nejružnější směry náboženské, na témž náměstí by se nedaly srovnati“. Pokud šlo o Husa, „vyslovil se rozhodně pro Velké náměstí staroměstské, ježto v Praze je beztoho málo pomníků, a staví-li se nějaký, třeba jej postavít

na takové místo, kde by byl dobře vidět“.⁴³ Myslbek byl v té době již smluvně pověřen vytvořením pomníku sv. Václava a jistě by se mohlo zdát, že jeho rezolutní stanovisko motivovala obava, aby monument Husův nekonkuroval na Václavském náměstí jeho vlastnímu dílu. Pro Staroměstské náměstí se ale v anketě vyslovili i jiní renomovaní umělci, mezi nimi architekti Josef Schulz a Josef Zítek, malíři František Ženíšek a Karel Liebscher a také další sochaři, vedle Josefa Maudera i Myslbekův mladočeský konkurent Bohuslav Schnirch. Všichni jmenovaní se hlásili k římskokatolickému vyznání. Jediný evangelík mezi respondenty ankety, architekt Osvald Polívka, navrhl umístit monument Jana Husa na Betlémské náměstí. S ohledem na většinový úrdek uměleckých autorit rozhodl výbor Spolku pro zbudování Husova pomníku o umístění budoucího památníku na spojnici mezi středem balkonu Staroměstské radnice a osou Týnské uličky.⁴⁴ Z hlediska hierarchie pražského veřejného prostoru nemohlo být zvoleno místo prestižnější. Tím spíše, že Staroměstská radnice, sídlo národnostně české samosprávy hlavního města království, tehdy hrála stále častěji zástupnou roli neoficiálního ministerstva zahraničí neexistujícího suverénního českého státu. Jedinou slabinou bylo, že zde, přímo pod okny mladočeských primátorů, již jeden pomník stál. Mariánský sloup.

Proto se počínaje rokem 1896 stále častěji objevovaly úvahy o nezbytném přesunu sloupu buď někam úplně jinam, nebo alespoň blíže k Týnskému chrámu, pokud by v budoucnu došlo k demolicí domů před jeho západním průčelím (naštěstí neuskutečněné!). Pro katolíky, kteří apriori nesouhlasili s vybudováním Husova pomníku jako takového, ovšem zůstávala nedotknutelná jak sama Immaculata, tak i místo, na kterém stála. „Proti každému buď odstranění anebo posunutí památné sochy Mariánské jménem katolíků pražských a katolíků z celých Čech protestujeme co nejrozhodněji,“ nechal se slyšet katolický deník Čech (2. 5. 1896) v komentáři, podle něhož je neslýchané, aby snad Panna Marie překázela Janu Husovi.⁴⁵ Radikální nálady sílily i na straně budovatelů nového pomníku. „Ať se tato socha [P. Marie] odstěhuje někam jinam: na nádvoří paláce arcibiskupského, nebo někam do rakouských kasáren!“,⁴⁶ hřímal jistý Jan Kukáň na schůzi Spolku. Jako by stále více účastníků oněch pohnutých debat vzrušoval moment boje a zápasu o jedinou možnou pravdu a o všeobecně závazné pojetí národní minulosti více nežli věc sama. „Hus na Velkém náměstí bude se vyjímati jako strašidlo,“ kontrovali prorocky katolíci. Tentýž komentář v Čechovi vyjádřil obavu, že čeští i říšští Němci pochopí takovéto uctění reformátorovy památky jako provokaci

a jako podnět k nastolení naprosté anarchie: „Husův pomník na nejreprezentativnějším místě Čech hlásal by všemu světu totiž jeho nauky, jež v Čechách všechno převrátily vzhůru nohama.“⁴⁷ Katolická strana zapojila do kampaně za Pannu Marii a proti Husovi i antisemitismus: o odstranění mariánského sloupu podle ní nejvíce usilovali Židé z Příkopů. Uráželo je údajně, když se cestou do synagogy v Dušní ulici museli dívat na Neposkvrněnou.⁴⁸

Cesty ke smíření a špatné konce

Ve vřavě dryáčnických výkřiků a apriorních argumentů mnohdy zanikaly hlasy realistické a rozumné. Tomáš Garrigue Masaryk připomněl budovatelům Husova pomníku, že jejich prvotní zásadou bylo „neurážeti citů náboženských a neprovokovati odpůrců“. Ve snaze ovládnout prostor Staroměstského náměstí spatřoval pouze prázdné prestižní gesto a rozhodně se zasazoval pro náměstí Betlémské, přímo spojené s působením Mistra Jana.⁴⁹ Množily se, ovšem nikoliv na straně katolíků, také poukazy na skutečnost, že historický Hus upřímně ctil Pannu Marii. To ovšem tehdy, stejně jako v současnosti, nijak nezdůvodňovalo kontroverzní soužití obou pomníků na jednom náměstí, problematické nejen z hlediska ideového, ale i výtvarného a urbanistického. Katolicko-politická jednota pro království Čes-

■ Poznámky

pomníku zejm. FORMAN, Stanislav. *Dějiny spolku pro vystavení pomníku Mistra Jana Husi v Praze*. Praha: Spolek pro vystavení pomníku Mistra Jana Husi v Praze, 1903. Bez ISBN; HOJDA, Z.; POKORNÝ, J., cit. v pozn. 28. S. 79–91; ZITA, Stanislav. *Boj o pomník Jana Husa v Praze v období 1889–1903. Husitský Tábor: sborník Husitského muzea* 14. Tábor: Husitské muzeum, 2004, s. 113–143. Bez ISSN; GALANDAUER, J., cit. v pozn. 37; HOJDA, Zdeněk. *Zadavatelé a mecenáši aneb Kdo pomníky stavěl a kdo je platil*. In KUTHANOVÁ, K.; SVATOŠOVÁ, H.; cit. v pozn. 32. S. 36–69.

³⁹ Cit. GALANDAUER, J., cit. v pozn. 37. S. 41.

⁴⁰ Tamtéž. S. 40.

⁴¹ Tamtéž. S. 42–43.

⁴² V souhrnu HOJDA, Z.; POKORNÝ, J., cit. v pozn. 28. S. 107–110.

⁴³ Cit. MYSLBEK, Josef Václav. *Korespondence* (ed. Alois Lodr). Praha: SNKLHU, 1960. Bez ISBN. S. 186.

⁴⁴ GALANDAUER, J., cit. v pozn. 37. S. 44–45.

⁴⁵ Tamtéž. S. 46.

⁴⁶ Jan GALANDAUER, Ať se tato socha odstěhuje někam jinam: Pomníkový zápas o Staroměstské náměstí. *Dějiny a současnost*. 2002, roč. 24, č. 4, s. 18–22. ISSN 0418-5129.

⁴⁷ GALANDAUER, J., cit. v pozn. 37. S. 59.

⁴⁸ Tamtéž. S. 60.

⁴⁹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Husův pomník*. Čas. 1896, č. 10, s. 481–483. Bez ISSN.

5

Obr. 5. Nerealizovaný návrh na Husův pomník na Staroměstském náměstí (heslo „Hus“), 1899, Archiv hl. m. Prahy, sbírka kreseb, sign. VI 5–9. (Reprofoto: Archiv hl. m. Prahy, 2015)

Obr. 6. Praha – Staré Město (MČ Praha 1), Husův pomník a mariánský sloup na Staroměstském náměstí, fotografie Františka Finka (mezi 1915–1918), Archiv hl. m. Prahy, sbírka fotografií, sign. I 8900. (Reprofoto: Archiv hl. m. Prahy, 2015)

6

ké v roce 1899 jasně deklarovala: „že památník Mariánský a pomník Husův na jednom a též náměstí mysliti si nelze, je tak jasno, jako nelze srovnat v jednom člověku zásady katolické s protikatolickými.“⁵⁰ Jan Podlipný, tehdy již pražský starosta, přesto ujišťoval zneponoženého zástupce laických katolických spolků, že mariánský sloup stavbou pomníku dotčen nebude a že chystaný památník připomene Jana Husa především jako českého vlastence, nikoliv jako náboženského reformátora. Ve stejném smyslu vyznělo i hlasování v městské radě dne 16. ledna 1899. Sbor obecních starších (t. j. městské zastupitelstvo) se vyslovil těsnou většinou (45 ku 39) pro zbudování pomníku na Staroměstském náměstí, ovšem za podmínky zachování mariánské statue.⁵¹

Takovéto řešení přijali i výtvarní umělci. Soutěž z let 1899–1900, která počítala s umístěním pomníku na jeho současném místě, tehdy ještě v prostorové vazbě na mariánský sloup, byla obelána dvaadvaceti návrhy. Většina účastníků konkursu řešila své návrhy, zatížené více národní nežli náboženskou symbolikou, jako výrazně vertikální kompozice. Vynikal zde moment prostorové konfrontace s mariánským sloupem, snaha vyznačit na náměstí jeho nové, dominantní ideové ohnisko. Výtvarný kritik Karel Boromejský Mádl si toho povšiml hned po zveřejnění soutěžních návrhů: „Místo pro pomník [...] leží v mrtvém trojhranu mezi cestami při severním boku a na přič náměstí vedoucím, tam, kde se protínají prodloužené osy

Kinského paláce a jižní strany náměstí. V této poslední stojí také Sloup Mariánský. Přes to pomník Husův v tomto bodu, místo co by měl dominovat prostranství, bude muset zápolit se Sloupem. Dříve by musel tento zdolat a pak, vystačí-li síla, nad něj v dojmu se vypnout.“⁵² Mnozí se o to pokusili, například soutěžní návrh Josefa Kvasničky (1868–1932) a Aloise Dryáka (1872–1932), jak správně konstatuje Zdeněk Hojda, „využíval náboženskou sémantiku a postavil Husa na zeměkouli, čímž jej připodobnil k Panně Marii Neposkvrněné“.⁵³ Historik Josef Šusta později navrhol, aby se fyzickou součástí pomníku, situovaného ovšem na Karlovo náměstí, staly originály kompaktních desek. Husův památník se tím měl proměnit v sekulární svatyni a jeho význam měly podtrhnout husitské „relikvie“. Analogie s mariánským sloupem, v jehož podnoží byl uctíván milostný obraz, snad už nemohla být důslednější.⁵⁴

Vítězný, po řadě peripetií a změn nakonec uskutečněný model sochaře Ladislava Šalouna (1870–1946) a architekta Antonína Pfeiffera (1879–1938) se vydal jinou cestou.⁵⁵ Šaloun sice symboliku a poslání Husova pomníku jakožto svého životního díla hluboce promýšlel, avšak jeho ideový vztah k mariánskému sloupu výslovně neřešil.⁵⁶ Husova bronzová postava nicméně dodnes hledí směrem k někdejší Immaculatě a motto Milujte se, pravdy každému přejte, vytesané do piedestalu na příslušné straně, obráží ducha smíření obou pomníků. Působí jako sumarizace řeči, kterou při slavnosti položení základního kamene Husova monumentu (5. 7. 1903) pronesl Jan Podlipný. Zcela v rozporu s konfrontačními stereotypy let devadesátých vyslovil přání: „Kéž tedy povstane brzo na vznešené postati, na věkopamátném tomto místě velebná postava Mistra před tvář matky Krista, již Hus v neskonale úctě měl!“ Z jeho slov i z projevů ostatních řečníků vyplývalo přesvědčení, že mladočeský Jan Hus a protireformační Panna Marie by mohli na jednom náměstí existovat nejenom vedle sebe, ale dokonce i spolu. Také

na katolické straně zazněly hlasy upozorňující na Husovo české vlastenectví a na skutečnost, že historický Mistr Jan je lidem věřícím konečnicu bližší a pochopitelnější nežli těm, kdo si obraz středověkého náboženského myslitele formují podle aktuální politické potřeby.⁵⁷

Poslední fáze pomníkového boje o Staroměstské náměstí nastala, když po zkouškách s kaširovaným Husovým pomníkem v roce 1907 a s jeho obrysovou šablonou v roce 1911 zjistili obránci starobylého rázu vnitřní Prahy a umělecky citící lidé vůbec, jak bude monument reálně působit v rámci svého okolí. Tepr-

■ Poznámky

⁵⁰ GALANDAUER, J., cit. v pozn. 37. S. 64.

⁵¹ Tamtéž. S. 64–70.

⁵² MÁDL, Karel B. Husův pomník. (Denníkové záznamy). *Volné směry*. 1901, roč. 5, s. 51–69. Bez ISSN. S. 62. Soutěžní návrhy reprodukovány tamtéž, s. 51–69, výběr z nich viz KUTHANOVÁ, K.; SVATOŠOVÁ, H.; cit. v pozn. 32. S. 228–237, 244.

⁵³ HOJDA, Z.; POKORNÝ, J., cit. v pozn. 28. S. 90.

⁵⁴ ŠUSTA, Josef. Kaple Božího Těla... *Za starou Prahu*. 1911, roč. 2, č. 1–2, s. 3. Bez ISSN.

⁵⁵ K tématu nejnověji ŠÁMAL, Petr. Od podobizny k podobám symbolu. Pomníková tvorba Ladislava Šalouna do první světové války. In KUTHANOVÁ, K.; SVATOŠOVÁ, H.; cit. v pozn. 32. 2013, s. 95–105. ISBN 978-80-86852-52-2. Zde citovány prameny a starší literatura.

⁵⁶ HOJDA, Zdeněk. Filozoficko-dějinné představy Ladislava Šalouna a pomník Mistra Jana Husa na Staroměstském náměstí. *Husitský Tábor: sborník Muzea husitského revolučního hnutí 4*. Tábor: Muzeum husitského revolučního hnutí 1981, s. 209–214. Bez ISSN; PACES, Cynthia. *Prague Panoramas. National Memory and Sacred Space in the Twentieth Century*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2009. ISBN 978-082294375. S. 37–55.

⁵⁷ GALANDAUER, J., cit. v pozn. 37. S. 88–129; PACES, Cynthia. The Battle for Public Space on Prague's Old Town Square. In CZAPLICKA, John J.; RUBLE, Blair A.; CRABREE, Lauren. *Composing Urban History and the Constitution of Civic Identities*. Washington D. C.: Woodrow Wilson Center Press, 2003. ISBN 978-0801873850. S. 170–175.

7

Obr. 7. František Tavík Šimon, *Stržení mariánského sloupu na Staroměstském náměstí, (1918)*, kresba tužkou, Národní galerie v Praze, inv. č. K 35278. (Reprofoto: Archiv hl. m. Prahy, 2015)

ve nyní převážila umělecká, historická a také památkářská argumentace nad dosavadní polemikou mezi pokrokáři a klerikály. Poprvé bylo jasně řečeno, že Staroměstské náměstí jako místo pro Husův pomník bylo zvoleno mylně. O přesouvání mariánského sloupu již vážně nevažoval snad nikdo. Nikdo také nechtěl, aby se nový památník nestavěl vůbec, žádalo se pouze o jeho nové umístění. „Je nepopíratelné, že k umístění Husova pomníku na Staroměstském náměstí nemálo původně přispěl motiv demonstrace proti Mariánskému sloupu, jenž postaven k potupě a hanbě českého národa, na důkaz vítězství Říma nad ním,“ napsal neznámý glosátor v časopise *Samostatnost* (14. 1. 1911). „O uměleckém řešení, o rozměrech pomníku Husova a pod. ve vztahu ke Staroměstskému náměstí tehdy ještě mnoho nevažováno. Byla to chyba, jež se dnes počíná mstít, již však je posud čas odčinit. – Mariánský sloup je urážka a potupa, již urazili jiní nás. Dnes, kdy chceme stavěti pomník Husův na místě esteticky nevhodném, je otázka, zda věky pozdější neodsoudí nás pro nedostatek nepochopení estetického významu tohoto činu a zda tak neurážíme sami sebe a neurážíme-li památku velikého Mistra, vykazující jeho pomníku místo nevhodné.“⁵⁸ Tento soud ukazuje, že i když většinou negativní pohled na mariánský sloup nedoznal výrazné změny, forma nového pomníku začala být konečně chápána jako hodnota adekvátní jeho obsahu a smyslu.⁵⁹

Ještě v roce 1911 věcně shrnul architekt a výtvarník Vlastislav Hofman (1884–1964)

důvody, pro něž se Šalounův pomník nehodí na Staroměstské náměstí. Poukázal na rozpor mezi charakterem sousoší a povahou architektonické kulisy, do níž mělo být zasazeno. Příliš hmotný pomník podle Hofmana hrozil, že svým měřítkem a svým patosem „přeplní“ intimní prostor historického náměstí. Sousoší na vysokém piedestalu se navíc nemůže uplatnit v prostorovém těžišti rynku, kde stojí mariánský sloup, tvořící harmonickou dominantu urbanistického celku. Podněty k jeho přesunutí nebo odstranění ve prospěch Husova monumentu nahlížel autor jako logické, ovšem z památkářského hlediska nepřijatelné. Navrhoval proto přesunout naopak Šalounův pomník, ideálně na Karlovo náměstí.⁶⁰ Koneckonců, politicky motivovaným umístěním památníku mistra Jana Husa nebyl nadšen ani sám jeho tvůrce. Sochař již v roce 1902 poukazyval na ztrátu původního uzavřeného charakteru prostranství po zboření Krennova domu a průrazu Pařížské třídy.⁶¹ Šířkové pojetí celého sousoší, které v kontrastu k jiným návrhům „nekonkurovalo“ mariánskému sloupu a dopomohlo i proto Šalounovi k vítězství, nyní kritiky naopak iritovalo.⁶² Přes všechny neoushlasné hlasy však byl Husův pomník dne 6. července 1915 odhalen. Tíše, bez proslovů a oslav, neboť válečný stav a vojenská správa nepřipouštěly masová veřejná shromáždění.⁶³

Pouhé tři roky žili bronzový Jan Hus a pískovcová Immaculata nikoliv spolu, ale vedle sebe. Jak ukazují zachované fotografie i současné počítačové simulace, jejich krátká koexistence nebyla z urbanistického hlediska šťastná. Přestože masivní monument o půdorysné rozloze činžovního bloku nakonec nedokázal náměstí zcela „zničit“, obavy z nepříznivého účinku rozložitého, expresivně rozvolněného sousoší na převýšeném podstavci v sousedství šťastněji umístěné vertikály filigránsky cizelovaného mariánského sloupu se naplnily. Tím samozřejmě nelze ospravedlnit stržení sloupu, k němuž došlo v neděli dne 3. listopadu 1918. Byl to projev promyšleného vandalství, které se zbaběle maskovalo jako akt revolučního kácení model.⁶⁴ Podstatou každého obrazoborectví je však skutečnost, že obrazoborec přikládá ničným modlám stejnou, ne-li větší důležitost jako ten, kdo tytéž modly uctívá. Předsudky a stereotypy, jež podnítily tragický konec staroměstské Immaculaty, pramenily ze zřidel co do významu adekvátních jak přecitlivělosti katolíků, tak i husovskému horlitému jejich volnomyšlenkářských oponentů. Rozhodující roli zde sehrál diktát svrchovaně prestižního veřejného prostoru, do něhož musely každá doba a každá ideologie vtisknout své vlastní viditelné symboly. Ti, kdo zde nedokázali postavit kulisy ke své vlastní slávě, spokojili se alespoň slávou herostratovskou, když strhli deko-

race z předchozího, právě uzavřeného dějství. Lze se snad divit tomu, že další jednání boje o Staroměstské náměstí, boje našťěšť již nekrvavého a neničivého, se odehrává přímo před našima očima?

■ Poznámky

- 58** Cit. dle: O umístění Husova pomníku... *Za Starou Prahu*. 1911, roč. 2, č. 1–2, 2. s. obálky. Bez ISSN.
- 59** Srov. PACES, C., cit. v pozn. 57. S. 179–181.
- 60** V. H. [HOFMAN, Vlastislav]. Husův pomník se nehodí na Staroměstské náměstí. *Za Starou Prahu*. 1911, roč. 2, č. 1–2, s. 1–2. Bez ISSN.
- 61** HOJDA, Z.; POKORNÝ, J., cit. v pozn. 28. S. 88. Srov. ŠVÁCHA, Rostislav. Historismus druhé poloviny 19. století. In VLČEK, Pavel (red.). *Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov*. Praha: Academia, 1996, s. 39–41. ISBN 80-200-0563-3.
- 62** ŠÁMAL, P., cit. v pozn. 55. S. 101–102.
- 63** GALANDAUER, Jan. Velká česká slavnost se nekonala. Pomník Mistra Jana Husa na Staroměstském náměstí. *Dějiny a současnost*. 2007, roč. 29, č. 12, s. 12. ISSN 0418-5129; PACES, C., cit. v pozn. 56. S. 74–84.
- 64** K dějinám mariánského sloupu, k okolnostem jeho stržení a zejména k pokusům o jeho „obnovu“ existuje dnes již obsáhlá bibliografie včetně elektronických zdrojů. Vedle výše citované literatury viz zejména: GOTTFRIED, Libor. „Kterak socha Mariánská byla stržena“. *Dějiny a současnost*. 1994, roč. 16, č. 5. S. 29–30. ISSN 0418-5129; PACES, Cynthia. The Fall and Rise of Prague's Marian Column. In WALKOWITZ, Daniel J.; KNAUER, Lisa Maya (eds.). *Memory and the Impact of the Political Transformation in Public Space*. Durham: Duke University Press Books, 2004, s. 47–64. ISBN 978-0822333647; BRADNA, Jan; KAVIČKA, Karel. *Mariánský sloup na Staroměstském náměstí*. Velehrad: Historická společnost Starý Velehrad, 2008. ISBN 978-80-86157-23-8; MOLT, Štěpán. Bílá hora a stržení mariánského sloupu v roce 1918. Praha 2008, 144 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra dějin a didaktiky dějepisu, 13-05-2008. Dostupné online na WWW: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/60354/?lang=cs> [cit. 23. května 2015]. Řadu článků a materiálů k tématu průběžně přináší <http://www.marianskysloup.cz/> [cit. 22. května 2015], zatímco na adrese <http://veritas.evangelnet.cz/marianskysloup> [cit. 23. května 2015] lze nalézt především texty, které se k myšlence „obnovy“ sloupu staví negativně. O „obrazoborecké“ vlně po vzniku Československa se zřetelem k jejím ideovým předpokladům a historickým předstupňům podrobně BEDNÁŘ, Milan. Poškození drobných sakrálních památek po vzniku Československé republiky. Brno 2012, 99 s. Diplomová práce (Mgr.) Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Historický ústav, 08-02-2011. Dostupné z WWW: http://is.muni.cz/th/179689/ff_m/dipl_prace.txt [cit. 23. května 2015]. Srov. BRADNA, Jan. Časová posloupnost stržení mariánského sloupu na Staroměstském náměstí. Dostupné na: [www.marianskysloup.cz/clanky/historie-1./](http://www.marianskysloup.cz/clanky/historie-1/) [cit. 23. května 2015].